

Тарасенко В. А., д. е. н., професор, ОІФ УДУФМТ

Тарасенко С. В., наук. співр. Львівського відділення

Науково-дослідного економічного інституту

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КВАЛІФІКОВАНИМИ КАДРАМИ ПОТРЕБ НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ДЕРЖАВИ

Масштаби трудової міграції стали не тільки економічною проблемою, але і загрозою національній безпеці. Кожна держава упродовж кількох поколінь плекає національне кадрове забезпечення у всіх сферах народного господарства, починаючи від початкової освіти, закінчуючи наданням найвищих наукових ступенів. Нагромаджений кадровий потенціал розтриньканий протягом двох десятиліть, і для того щоб його поновити, необхідно півстоліття. Але доля такої держави неприваблива, бо тоді вона скочується на задвірки світового економічного процесу.

Масштабы трудовой миграции стали не только экономической проблемой, но и угрозой национальной безопасности. Каждое государство на протяжении нескольких поколений лелеет национальное кадровое достояние у всех сферах народного хозяйства, начиная с начального образования, заканчивая предоставлением наивысших научных степеней. Накопленный кадровый потенциал утерян на протяжении двух десятилетий, и для того чтобы его восстановить необходимо полстолетия. Но и перспективы такого государства мрачные, ибо оно скатывается на задворки мирового экономического процесса.

The scales of labour migration became an economic problem, but also threat to national safety unsomuch. Every state during a few generations cherishes the national skilled providing in all spheres of national economy, beginning from primary education, concluding the grant of excellent scientific degrees of lost the accumulated skilled potential during two decades, and for that renewing him is necessary half century. But also the fate of such state is unattractive because then she is rolled on the backyards of world economic process.

Постановка проблеми. Трудова міграція визначається як похідна від тих соціально-економічних проблем, перед якими постало українське суспільство. Мігранти, незважаючи на значну кількість законів, що покликані регулювати зовнішню трудову мобільність, роблять свою справу легально, напівлегально і нелегально. Народ, рятуючись від недолугості влади, яка тільки наобіцяла створити 5 мільйонів робочих місць і нічого в цьому напрямку не робить, вирішив брати долю в свої руки і викарабуватися з ситуації самому.

Аналіз останніх досліджень. Проблематикою розміщення продуктивних сил і причинами його втрати, через масовий виїзд заробітчан на роботу за кордон, займалися і займаються провідні фахівці з цієї надзвичайно важливої економічної дисципліни. Серед них М. І. Долішній, Б. М. Да-нишин, Л. Г. Чернюк, П. П. Борщевський, В. С. Міщенко, Я. В. Коваль, О. І. Шаблій, М. М. Паробецький, Ф. Д. Заставний, В. І. Куценко, В. В. Онікієнко, О. О. Слюсаренко, А. В. Степаненко, О. Л. Михайлюк. Останнім часом опубліковано декілька теоретичних розробок з проблеми відтоку висококваліфікованих кадрів за кордон, що призводить до браку робітників на промислових об'єктах держави. Особливо це відчутно при створюванні нових промислових потужностей, які вводяться в дію за рахунок інвестиційних коштів. Ця проблема має два взаємно направлені вектори: спеціалісти різних галузей народного господарства, виїжджають за кордон, бо втратили роботу на вітчизняних підприємствах і фактично через фінансові негаразди повинні терміново покращувати свої грошові проблеми, і гадки не мають, що в регіоні, звідкіля вони виїхали, планується інвестиційний об'єкт, а інвестор не знає, що на запланованій до інвестування території активне працездатне населення виїхало на заробітки.

Мета дослідження. Розробити схематику інформаційного забезпечення заробітчан первинними даними про наявність на теренах держави робочих місць, взяти під контроль міграційні процеси і в якості міри скерувати їх в русло призупинення "вимивання" кваліфікованих кадрів з економічних структур держави.

Основні результати дослідження. Розвиток національного господарського комплексу незалежної України за останнє двадцятиріччя призупинився, а в порівнянні з економічним потенціалом Української РСР втрачено понад 126 тисяч промислових і сільськогосподарських підприємств. Відповідно було ліквідовано всі робочі місця на цих виробництвах і кадровий склад повинен був рятуватися від фінансової скрути, знаходячи за теренами держави вакантні робочі місця.

Якщо здійснити кількісний аналіз виїхавших на заробітки громадян України згідно з поділом держави на вісім економічних районів, тоді отримуємо дані, представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Райони України і кількість заробітчан-мігрантів [1]

Назва економічного району	К-сть областей	Назва областей	Площа, тис. км ²	Населення, тис. осіб на 01.01.2010 р.	К-сть мігрантів, тис. осіб
Донецький	2	Донецька, Луганська	53,2	7459,8	480,7
Придніпровський	3	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська	83,7	6780,3	322,9
Центральний	2	Київська, Черкаська	49,8	5660,0	265,4
Поліський	4	Волинська, Житомирська, Рівенська, Чернігівська	102,1	4167,8	483,8
Подільський	3	Вінницька, Хмельницька, Тернопільська	60,9	3986,9	673,8
Причорноморський	4	АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська	113,4	6896,6	494,9
Карпатський	4	Львівська, Закарпатська, Ів.-Франківська, Чернівецька	56,6	5209,3	957,2
Східний	3	Полтавська, Сумська, Харківська	84,0	5469,4	659,3
Всього	25		603,7	46730,1	4338,5

Аналіз табл. 1 свідчить, що фактично 9,2% трудового населення країни знаходиться на заробітках за кордоном. З врахуванням загальної кількості пенсіонерів близько 14 млн. чоловік і дітей 12 млн. чоловік, які майже не беруть участі в трудовому процесі, кількість працюючого населення держави становить 16,43 млн. чоловік. Кваліфікаційний рівень трудових мігрантів представлено в табл.2.

Таблиця 2. Професійний і кількісний склад мігрантів, які працюють за кордоном [2]

Назва професії	Кількість мігрантів, осіб	Кваліфікаційно-тарифні звання, та розряди	Стаж роботи в народному господарстві
Вчені: доктори наук кандидати наук наукові співробітники	496 3965 8638	д.н. к.н. ст.н.с., н.с., мн.н.с.	20 років 15 років 10–15 років
Інженери	1387709		8–16 років
Адміністративні працівники	298551		5–15 років
Торговельні працівники	178663	старший товарознавець	3–8 років
Колишні військові	16980	не нижче майора запасу	14–18 років
Робітники транспортних професій: водії автотранспорту пілоти авіації	58950 765	кат. В, С, D	8–12 років 7–10 років
моряки	2784		12–18 років
Робітники промислових підприємств: слюсарі фрезерувальники токарі електрики лекальніки шахтарі механіки металурги	254761 187662 275900 181008 12098 67433 11097 1896	4–6 розряд 5–6 розряд 3–6 розряд 4–6 розряд 5–6 розряд	5–15 років 10–18 років 9–16 років 7–12 років 10–18 років 7–10 років 10–14 років
Сільськогосподарські працівники: механізатори–трактористи комбайнери зоотехніки; водії доярки польові працівники	65870 39866 7609 79548 176945 287498		10–17 років 12–18 років 8–14 років 5–10 років 3–18 років 4–12 років
Робітники лісового комплексу	12095		5–12 років

Характерним показником причини виїзду на заробітки за кордон є те, що існує різниця структури промислового і сільськогосподарського виробництва сходу і заходу України, при цьому величина міграційних потоків різниться. Схід держави традиційно зайнятий у важкій промисловості: гірничій, добувній, металургії, електроенергетиці, атомній енергетиці та в сільськогосподарському секторі – вирощуванням пшениці, соняшника, винограду, а захід держави зайнятий виробництвом електроенергії на теплових і атомних електростанціях, електронних пристроїв, систем машинобудування і в сільськогосподарському секторі – вирощуванням технічних культур (цукровий буряк, льон, картопля, морква і капуста). Тому, де промислове виробництво за рахунок його утримання від розорення функціонує, то відповідно й потік мігрантів менший.

Оскільки радіоелектронна промисловість заходу держави «розвалилась», то міграційні потоки надзвичайно великі. При цьому бажання прагнучих виїхати на заробітки за кордон настільки різноманітні, що неможливо навіть скласти умовну класифікацію потоків мігрантів. Найбільш класичний спосіб – це оформлення туристичних віз і не повернення на батьківщину. При цьому працюють тисячі туроператорів, які свідомо займаються вивезенням мігрантів за туристичними візами. Але встановити скільки ж осіб залишилось за кордоном неможливо, бо керівництво турфірм чудово розуміє, що тим самим вони засвічуються як підприємницька структура, яка свідомо займається злочинним бізнесом. Але й держава, яка б мала ввести жорсткий контроль за кількістю виїжджаючих по путівках даної фірми і кількістю приїхавших з-за кордону, нічого не робить для налагодження такого контролю. Фактично, за статистикою, така діяльність визначається як надання туристичних послуг, а насправді велика кількість мігрантів, використовуючи недолуге законодавство, перетворює шлях до пізнання красот і шедеврів закордонних галерей на шлях без повернення. Безумовно, є туристичні фірми, які займаються суто туристичною діяльністю, але і в них трапляються випадки, коли особи не повертаються з турпоїздок. Неможливо визначити хто й чому їде за кордон, але статистичні дані про неповернених потрібно знати. Такі турагентства повинні бути зобов'язаними повідомляти органам МВС про тих осіб, які залишились за кордоном. А то людей вже декілька років немає в Україні, а їхні бюлетені беруть участь у виборчих процесах різних рівнів, і стає дивним коли з деяких регіонів приходять дані про результати голосування, а народу начебто там й немає, а явка на виборчих дільницях становить 100%. Один злочин породжує інший, і ділки від політики, вмів маніпулюючи відсутністю громадян на теренах держави, спритно реалізують їхні виборчі голоси.

Якщо проаналізувати саму часову процедуру отримання віз, то пошук шляхів прискорити цей процес викликаний, по-перше, тривалим процесом оформлення робочої візи (інколи понад 6 місяців), по-друге, відносною доступністю інших можливостей потрапити за кордон. Оформити візу на в'їзд в деякі держави можна за певну плату просто на її кордоні. Головне мати закордонний паспорт. Ось саме тут й починається шлях до порушення закону, бо охочих отримати закордонний паспорт багато і на хвилі великого попиту виникають певні злочинні угруповання, які за плату оформляють закордонний паспорт прискореними темпами. Основною причиною масових порушень виступає певна невідповідність норм регулювання сучасним потребам населення у зазначеній сфері. Ще одним чинником, який спричинює порушення, є сам менталітет української нації – заради великих заробітки наші співвітчизники готові діяти поза межами закону.

Масове поширення нелегальної та нелегальної трудової міграції призводить до багатьох негативних наслідків, основними з яких є [3]:

1. Майже повна відсутність можливостей захисту прав людини осіб, які працюють за кордоном на нелегальній основі. На сьогоднішній день умови праці та тривалість робочого дня для українських гастарбайтерів не відповідають належним нормам. Наші співвітчизники за кордоном працюють в середньому по 10–12 годин на добу при семиденному робочому тижні. Часто мігранти свідомо обирають менш комфортні умови проживання з метою мінімізації витрат.

Нерідко наші співвітчизники стають жертвами непорядних роботодавців, які порушують умови оплати праці, тривалість робочого дня, умови проживання та харчування, про які була домовленість при прийнятті на роботу. Українські громадяни можуть звернутися за допомогою з захисту своїх прав до правоохоронних та інших органів державної влади країни-реципієнта. Однак, не всі мігранти, які звернулися за допомогою, її отримують.

2. Зазвичай нелегальні мігранти не оприлюднюють суми зароблених ними грошей, щоб уникнути оподаткування. Отже, ці кошти не є джерелом поповнення державного бюджету. Одним із шляхів виходу з такої ситуації може бути пільгове оподаткування для мігрантів, а саме часткове звільнення їх від податку на прибуток.

3. Нелегальний стан трудової міграції негативно позначається на якості статистичного обліку їх учасників.

Статистичний облік міжнародної міграції – складна процедура, вона охоплює події, які можуть реєструватися одночасно в двох країнах. Це можна використати для підвищення якості обліку зовнішніх трудових мігрантів з України. Модель обліку міжнародних потоків мігрантів, яка дає можливість виявити зв'язки між вибуттям з однієї країни і прибуття в іншу, має вигляд [6]:

Громадяни		Іноземці		Громадяни	
Вибуття	Прибуття	Вибуття	Прибуття	Вибуття	Прибуття
громадяни, які вибувають для роботи за кордоном	іноземці, що є допущеними в країні як працівники-мігранти	Іноземці-працівники, які вибувають з країни		громадяни, які повернулися після роботи за кордоном	

Суттєвим здобутком такої моделі є те, що вона дозволяє фіксувати мігрантів у 4-х різних моментах часу.

Для удосконалення статистики нелегальної трудової міграції пропонується така модель:

Громадяни		Іноземці		Громадяни	
Вибуття	Прибуття	Вибуття	Прибуття	Вибуття	Прибуття
громадяни, які вибувають без необхідного дозволу на в'їзд в іншу країну	іноземці, які не мають дозволу на в'їзд	депортовані громадяни		громадяни, які були депортовані з-за кордону	

Ця модель може мати велику похибку, бо містить не повну інформацію про контингент нелегальних трудових мігрантів. Тому для обліку міжнародних потоків гастарбайтерів можна запропонувати таку модель, яка найбільш реально описує ситуацію зовнішньої трудової міграції українців:

Громадяни		Іноземці		Громадяни	
Вибуття	Прибуття	Вибуття	Прибуття	Вибуття	Прибуття
громадяни, які вибувають без відповідного дозволу на в'їзд у іншу країну	іноземці, які не мають дозволу на в'їзд та чи працевлаштування	депортовані іноземці, які вибувають з країни нелегальними шляхами		громадяни, які мають досвід нелегальної трудової міграції	

Статична інформація про міжнародні міграційні потоки, які існують в Україні, містить [4]:

1. Державний облік за формою 1-ТМ "Звіт по чисельності громадян, які тимчасово працюють за кордоном". Відомості до звіту надають комерційні бюро, агентства та інші організації, які працюють в царині працевлаштування за кордоном.

2. Дані Всеукраїнського перепису населення, але вони зовсім не відображають кількість працюючих за кордоном. Похибка складає неймовірно велику величину – понад 2000%.

3. Вибіркові дослідження Держкомстату, громадських організацій, науково-дослідних інститутів економічного спрямування і дані політиків.

Нині жорсткий контроль за рівнем, складом і напрямками трудової міграції призводить до посилення криміналізації цих процесів. Причому масштаби правопорушень прямо пропорційні рівню жорсткості законодавчих приписів. Створення позитивної міграційної ситуації в країні здається можливим лише у контексті підвищення рівня життя населення. Тому сьогодні особливої актуальності набуває непряма міграційна політика – поліпшення стану національного ринку праці, житлового будівництва, освіти, сфери соціальної безпеки та охорони здоров'я тощо. При цьому найбільше уваги повинно приділятися регіонам з підвищеною кількістю реальних потенційних трудових мігрантів.

Міграція робочої сили існує на всіх континентах, в усіх регіонах і торкається інтересів більшості країн світу, а тому потребує правого регулювання всіма державами. Міжнародне регулювання трудової міграції – це встановлена міжнародними договорами система стандартів щодо регулювання трудової міграції, яку держава, яка приєдналася до відповідного договору, використовує в національному законодавстві. Центральне місце в регулюванні питання трудової міграції належить Міжнародній організації праці (МОП), яка, за допомогою конвенцій, здійснює облік і регулює всю сукупність економічних прав трудящих-мігрантів. Тому саме її статистичні дані викликають найбільшу довіру щодо проблем міграції робочої сили.

Українське міграційне законодавство ґрунтується на визначенні конституційних прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання. Основними задачами управління трудовою міграцією виступають: визначення реальних та оптимальних показників міграційних процесів; виведення з "тіні" міжнародних трудових потоків; надання дієвої соці-

ально–правової допомоги учасникам міграційних переміщень, залучення зароблених за кордоном коштів в економіку України. Базовим принципом управління міграційними процесами повинно виступати максимальне поєднання індивідуальних потреб особи, яка має намір працювати за кордоном, з інтересами держави.

Серед поточних заходів, які необхідно взяти за основу регулювання і координації трудової міграції населення, найбільш важливими є [5]:

- введення трудової міграції в законодавче поле шляхом оформлення робочих віз та ліквідації передумов нелегальної переправи трудових мігрантів;
- покращення стану захисту прав гастарбайтерів, які перебувають на заробітках за кордоном;
- більш повне інформаційне забезпечення реальних та потенційних трудових мігрантів щодо законних шляхів працевлаштування за кордоном і можливостей захисту своїх прав;
- залучення трудових мігрантів до профспілкового руху;
- розширення мережі соціально–демографічних програм з міграційної тематики;
- створення умов для реінтеграції мігрантів в українське суспільство після повернення на батьківщину;
- розроблення спеціальної карти реєстрації трудових мігрантів, яка повинна бути основним документом, без якої унеможливується перетин кордону.

Отже, необхідно організувати міжрегіональне співробітництво у таких напрямках, як: ідентифікація особистості нелегальних мігрантів, створення загальної бази про нелегальних мігрантів, затриманих на кордоні, з дактилоскопічними й іншими даними, фінансування утримання нелегальних мігрантів, створення пунктів їхнього утримання; розробка й реалізація спільних превентивних заходів протидії нелегальній міграції, контрабанді людей; здійснення спільного прикордонного контролю, обмін інформацією, підвищення кваліфікації співробітників прикордонних і міграційних органів з метою забезпечення прав осіб, які шукають притулку за кордоном. Необхідно також розвивати двостороннє та багатостороннє співробітництво України, насамперед з суміжними країнами. Співробітництво з міжнародними організаціями значно сприяє вирішенню деяких проблем, пов'язаних з незаконною міграцією, зміцнення потенціалу місцевих органів влади, розвитку консульської допомоги при розробці законодавства. У середньостроковій перспективі необхідно укладення угод України з ЄС щодо трудової міграції і соціального захисту українських працівників за кордоном.

Висновки. Світовому товариству необхідно розробити теоретичні основи вирішення цієї проблеми, а Україні відпрацювати новий механізм розвитку та підконтрольності процесів трудової міграції шляхом розробки та введення в дію конвенції міграційної політики. Необхідно створити механізм міжнародної імплементації у вигляді Комітету з захисту прав усіх працівників–мігрантів та членів їх сімей, як легальної форми втручання міжнародного органу в політику регламентації державами–учасниками правового статусу цієї категорії мігрантів, що дасть можливість розв'язати ряд важливих питань.

Література

1. Антонюк В.П. Аналіз стану та проблем кадрового забезпечення промисловості України / В.П.Антонюк, К.Ю.Забавіна // Проблеми ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектора економіки України: Між нар. наук.-практ. конф. 28–29 лист. 2007 р.: тези доповідей. – К., 2008. – Т.2. – С.5–13.
2. Ішук С.І. Розміщення продуктивних сил. – К.: Українсько–Фінський інститут менеджменту і бізнесу, 2007. – 190 с.
3. Коротун І.М., Коротун Л.К., Коротун С.І. Розміщення продуктивних сил України. – Рівне: Видавництво ЧААВГ. – 2009. – 180 с.
4. Підкамінний І.М. Світовий і український досвід управління техногенно-природною безпекою // Регіональна економіка. –2009. – № 31. – С. 95–104.
5. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. Ред. В.М.Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
6. Статистичний щорічник за 2009 р. – К.: Техніка, 2010. – 48 с.
7. Тарасенко С.В. Ризики інвестиційної привабливості. – Ужгород: Видавництво Ужгородського державного університету. – 2010. – 236 с.
8. Ткаченко Л.Г. Проблеми кадрового забезпечення промислового сектора економіки України. Проблеми ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектора економіки України: Між нар. наук.-практ. конф. 28–29 лист. 2007 р.: тези доповідей. – К., 2008. – Т.2. – С.13–18.
9. Трегубчук В. Стратегія ресурсно-екологічної безпеки соціально-економічного розвитку // Економіка України. – 1995. – № 12. – С. 12–15.
10. Якуба М.М. Кадровий потенціал як ключовий елемент потенціалу підприємства в умовах глобалізації / М.М.Якуба, У.В.Павлюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.7. – С. 302–305.